

**„AL DUMNEAVOASTRĂ DEVOTAT ELEV”.
PE MARGINEA CORESPONDENȚEI LUI
SEVER POP CU SEXTIL PUȘCARIU**

La 7 aprilie 1942, în plină putere de muncă, Sextil Pușcariu și-a făcut testamentul. În fața notarului public, cu șase ani înainte de deces, el își va exprima, între altele, dorințele legate de soarta manuscriselor sale, precizând că „tot materialul orânduit și catalogat va fi păstrat de fiica mea sau de directorul Muzeului Limbii Române, care va răspunde de felul cum va fi pus la dispoziția cercetătorilor”. Conform acestei stipulații, Institutul de Lingvistică și Istorie Literară din Cluj, urmaș al Muzeului întemeiat de Sextil Pușcariu, se află astăzi în posesia prețioasei și interesantei arhive. La mai bine de 60 de ani, Magdalena Vulpe, nepoata lui Sextil Pușcariu, va lăsa aceluiași institut, spre îngrijire și publicare, corespondența primită de bunicul său de-a lungul unei vieți închinată științei și culturii românești. Miile de scrisori primite de la personalități din țară și străinătate se află așezate cu grijă de Sextil Pușcariu în cutii și plicuri mari. Începuse să le pregătească pentru tipar însuși destinatarul și, apoi, Magdalena Vulpe, până în 2003, anul în care tristul ei sfârșit va face ca lingvistica românească să piardă un cercetător de excepție, iar institutul clujean o caldă și statornică prietenie.

Una dintre cutii este plină, până la refuz, de scrisorile primite de Sextil Pușcariu de la Sever Pop. Prima este datată 4 iulie 1923, iar ultima, 9 decembrie 1937.

Pe atunci corespondența, cu regulile ei, făcea parte din viața intelectuală. Păstrându-se în limitele formulelor de adresare și de încheiere specifice vremii, Sever Pop avea să înceapă, aproape fără excepție, cu „Stimate Domnule Profesor”, „Mult stimate Domnule Profesor” sau „Iubite Domnule Profesor” și să semneze, cu mici variațiuni, de când era student și până la sfârșit, „Al D-Voastră / D-Voastre devotat elev / Devotatul elev, Sever Pop”.

Student din 1919 la Facultatea de Filologie și Litere din Cluj, el este numit, în același an, la 1 decembrie, „ajutor” la Muzeul Limbii Române, iar din 1921, secretar, fiind apoi asistent, lector și conferențiar al facultății clujene¹. Va locui multă

¹ Vezi *supra*, *Profil biobibliografic Sever Pop (27 iulie 1901–17 februarie 1961)*, I. *Repere biografice*.

vreme la Muzeu. Din corespondența de început reiese că se ocupa conștiincios de toate problemele administrativ-gospodărești și, peste vară, îi scria meticulos profesorului Sextil Pușcariu, aflat de obicei la Bran, adevărate rapoarte financiar-administrative și amănunte despre toate câte se întâmplau în viața diurnă a instituției. Era preocupat mai ales de achiziția de carte și de schimburi pentru biblioteca Muzeului, dar și de evidența fondurilor adunate din donații și din vânzări ale revistei. În 1923, la absolvirea facultății, îl găsim interesat de răspunsurile la chestionarul *Calul*², din care își va face teza de doctorat. În vara lui 1924 va scrie, nu fără umor: „Cu «Calul» o duc bine. Tot la două zile îmi reușește să-i bat câte o caia. Necazul e că la fiecare picior trebuie bătute șase caiele și are patru, bată-l păcatele. De nu se va face cu nărav, cred că pe la finele lui august voi bate a 21-a caia, mie îmi vor fi de ajuns (atâtea întrebări sînt în Considerațiuni generale)”, iar cu câteva zile mai târziu, la 11 august: „Lucrarea va avea cca 500 de pagini, iar cu indici, note etc. vreo 1 000. «Potcoave de oțel» și înainte la încălecatul buiestrașului, să-i meargă pomina, asta mi-e deviza”. Lucrarea va fi gata la începutul anului 1925 și în același an, în mai, cu ea își va susține, strălucit, doctoratul³. În atmosfera anului 1925 adia vântul plecării la studii la Paris, ca bursier. Sever Pop știe bine cât de multă nevoie are de sprijinul mentorului său. Erau necesare insistențe pentru a se realiza lucrurile la timp și Sextil Pușcariu nu întârzie să-i trimită rectorului Universității din București recomandarea necesară. „Cel care poate numai să vă mulțumească din inimă vă transmite respectuosul salut”, îi scrie Sever Pop în 12 septembrie.

Prima scrisoare din Paris este datată 7 noiembrie 1925 și se încheie cu sentimente de recunoștință: „Cel care se gîndește des la Muzeu și care acum își dă bine seama de marele câștig ce-l va avea stînd aici doi ani nu poate decît să vă mulțumească din nou și să vă rămîna îndatorat”.

După patru zile, la 11 noiembrie, scrie o nouă epistolă: „Aceste zile au fost pentru mine o adevărată revelație”. Începuse să frecventeze cursuri care i se păreau necesare pentru formarea sa și ține să-i comunice și mentorului său câte ceva din impresiile și emoțiile sale și să articuleze din câteva linii figura și personalitatea unora dintre dascălii săi. Astfel, „Diehl, profesorul de istorie, cu ticurile lui de bătrîn și cu vocea domoală, mi-a rămas bine imprimat. Are multă siguranță în expunere și multă puțință de deșgheocare a trecutului slavilor în vremea bizantină”, iar Dauzat „E repede în expunere și cam același în tratarea subiectului anunțat”, dar îi va audia cursurile pentru că „va semăna pe ici, pe coalea informații care pentru un tânăr începător în domeniul geografiei lingvistice pot să-i dea directive bune de urmat”. În schimb, cursul lui Vendryes i-a plăcut, căci „Are o expune[re] clară și bine documentată”, iar „sala era ticsită”. Meillet „E un bătrînel slăbuț, cu barba mărișoară, cu ochi vioi, chiar foarte vioi, dar pe care-i ține închiși aproape toată

² *Chestionar pentru un atlas lingvistic al limbii române. Chestionarul I. Calul*, Cluj, 1922.

³ Va apărea, sub titlul *Câteva capitole din terminologia calului*, în DR, V, 1927–1928, p. 51–271 (vezi *supra*).

vremea cît vorbește. Ochelarii prinși la urechi, fruntea mare, atitudine afabilă, vocea cam stinsă”. Sever Pop se mândrește cu faptul că „În condica ce-am iscălit-o, eu am fost întîiul”. Apoi, plin de elan, continuă: „Înainte de 7 sînt în tălpi și cu multă voie bună o apuc spre Paris⁴”. Entuziasmat, adaugă: „Îmi dau bine seama de marele avantaj cîștigat prin venirea mea aici și mai ales de responsabilitatea morală ce o am față de cei care m-au trimis. Am de gînd să pun maximul de forță în mișcare și să adun cît mai mult. Îmi place, și atunci orice greutate n-au ecou; parcă cineva îmi spune: trebuie să faci ispravă. Cuvîntul «înainte» are pentru mine o forță deosebită. Fiecare curs parcă îmi dă aripi”. Și încheie: „Cu gîndul dus la bunul meu profesor care m-a ajutat atît de mult și m-a învățat să lucrez stăruitor și bine”.

Peste aproximativ o lună, la 14 decembrie, revine cu observații mai pregnante asupra materiilor pe care s-a decis să le studieze. Cursul de gramatică românească al lui M. Roques îl va urma „mai mult pentru interesantele probleme de geografie lingvistică, pe care le pune cînd sînt acolo mai ales în ce privește fonetica limbii noastre. De cînd știe că mă pregătesc pentru cercetări de geografie lingvistică, de atunci totdeauna mai scoate cîte ceva din traista lui Pășitului în acest domeniu”. Mai critic este în privința lui A. Dauzat, al cărui curs îl va urma, deși „mi se pare că-i o sferă care, învîrtindu-se întruna, arată aceleași forme. E mai mult un interesant și asiduu cercetător decît unul care ar putea să taie adînc nouă drumuri. Aș putea zice, un pol opus și mai redus în importanță, care stă în fața lui Meillet și Gilliéron”. Dacă „Cursul d-lui Gilliéron e interesant mai ales prin violența atacurilor și a năvalei ce o face în tabăra adversarului”, atitudine care tânărului student aplecat spre observații critice, cum vom vedea, nu poate să nu-i placă, Meillet, acel bătrînel cu vocea cam stinsă, îl entuziasmează, căci e „Un cap care judecă clar și din care țîșnesc idei”. De la cursul *Viața cuvintelor* „ies totdeauna cu o mulțumire sufletească nespusă”. Tot acum Pop își arată interesul pentru atlasele lingvistice aflate în lucru și afirmă că „trebuie adusă o nouă contribuție geografiei lingvistice, pentru ca să fie și mai de folos lingvistului”.

Începutul anului 1926 îl găsește frămîntat de alegerea unui subiect pentru lucrarea pe care trebuie să o dea pînă la 15 iulie pentru „Mélanges”⁵. Preocupările constante pentru geografia lingvistică îl determină să se oprească la o temă care să dezbătă problema atlaselor lingvistice și să atingă și cercetările de dialectologie de la noi arătînd „cum trebuie să facem un atlas al României și aportul ce-l va aduce acest atlas pentru cercetările ce se vor face în domeniul romanic. Aici s-ar putea schița unele rezultate aduse la iveală de chestionarul *Calul* și de celelalte lucrări ce le face Muzeul (*Casa*)⁶”, cum spune în scrisoarea din 5 ianuarie.

Se vede că maestrul său i-a răspuns, ca întotdeauna, impresionant de repede pentru un om atît de ocupat, căci în 3 februarie, într-o scrisoare de aproape șapte pagini, Sever Pop îi va scrie: „Cu sete am citit sfaturile și îndemnul date în cele

⁴ Școala Română se afla la Fontenay-aux-Roses, la 5 km sud de Paris.

⁵ Este vorba de revista „Mélanges de l'École Roumaine en France”.

⁶ Chestionar pentru un atlas lingvistic al limbii române. Chestionarul II. Casa, Sibiu, 1926.

două scrisori primite aproape una după alta. Mi se părea că am trăit din nou o dimineață dintre cele [pe] care nu le pot uita; o dimineață când auzeam pașul încet al bunului meu profesor pe scările ce leagă etajul cu parterul și când, în biblioteca institutului, puteam să-i ascult sfaturile, planurile sau dispozițiile. Era o nespasă bucurie! Se cimentea legătura dintre micul elev și cel care varsă din belșug povețe pentru toți care i le cer. Mi se părea că aud: «Bună dimineața, Pop», apoi «Cum stăm cu Dacoromania?». Cîteodată, în vremea când încercam să potcovesc buiestrașul Cal, eram întrebant: «Cum merge *Calul*?». [...] Parcă mi-e dor să mai stau aproape de Profesorul meu și să-i mai ascult îndemnul. Copleșit de responsabilități asumate, de tumultul noii vieți, de griji diurne, dar bucuros să simtă „grija părintească” a profesorului său, se lasă iarăși furat de amintiri: „Mi se pare că-i tot o dimineață de la Muzeu și am din nou în față-mi pe Profesorul meu care, rezemat de sobă, cu țigara-i subțire, mă ascultă. Eu încep să spun, din cîte am văzut pe aici, pe unele [sic] care m-au mișcat mai mult și mai ales spun ceea ce fac. Mă gîndesc la ceea ce-mi scriați referitor la șireagul de sfaturi din întîia scrisoare. Vi se părea prea mare și credeți că de la o vreme sfaturile «dascălului» nu mai pot fi atît de folositoare ca și cele ce singur le cîștigi. E adevărat! Dar nu-i mai puțin adevărat că oricînd ai mare avantaj dacă primești un sfat; ai posibilitatea să fii pus la adăpost de multe surprize cu care te întîlnești cînd n-ai experiență îndeajuns și te prea lași în voia dorinței ce nu cunoaște cîteodată marginile adevărate. Cînd mă gîndesc că eu pot să le primesc de la cel care m-a văzut în zile de cumpănă, de [la]. Cel care mi-a arătat drumul spre bine și pentru care îi voi păstra cea mai vie recunoștință, nu pot să nu le ascult și, acum, să le citesc și răscesc”. Bursierul aflat de trei luni și jumătate la Paris, mereu nemulțumit de progresele sale, face planuri de studii, discută despre oameni întîlniți și se scuză pentru lungimea scrisorilor, dar „aici n-am cui să-i cer sfaturi și n-am cui să-i spun ceea ce fac și nici cine m-ar putea înțelege și mi-ar putea arăta drumul pe care să merg cînd îmi stă în față răsîntia”. Tocmai de aceea, „Informațiile și mai ales cumpătul ce mi-l recomandați pentru lucrarea de la *Mélanges* am să le urmez. Nu-i tocmai bine să începi prin un război fără folos atunci cînd singur nu poți să știi cît de rezistente îți vor fi forțele și care și cum va fi rodul ce-l vei culege sau îl vor culege cei ce vor urmări cercetările ce le vei face”.

Probabil că la începutul lunii a mai primit o scrisoare din Cluj, căci la 8 martie scrie din nou. „De mult n-am stat de vorbă cu D-Voastră”, începe el, urmînd a discuta iarăși despre lucrarea pentru „*Mélanges*”. E preocupat de metoda adunării materialului pentru atlase, de chestionare, de alegerea subiecților și de aportul pe care trebuie să-l aducă geografia lingvistică la cercetarea limbii. Se mîndrește cu faptul că e socotit „maestru fotograf al școlii” și speră să ajungă în curînd și un bun șofer. Muncește mult. Aleargă la cursuri, la biblioteci, scoate fișe, adună cărți pentru biblioteca Muzeului, pe care vrea să-l facă bine cunoscut, ca și revista acestuia, redactează lucrarea, dar „Cîteodată singurătatea mă obsedează”. La numai cîteva zile se va plînge din nou: „Sînt nemulțumit cu mine. Mi se pare că n-am făcut de ajuns anul acesta”.

„Întristat scriu aceste rînduri”, își începe scrisoarea din 24 aprilie. Murise Jules Gilliéron, profesorul care avusese „68 de ani pe umeri”, pe care îl prețuia mult și la ale cărui prelegeri au participat, în ultimul timp, doar doi cursanți: Sever Pop și o cazăcă. „Sînt totuși mulțumit că am putut ascultă în ceasul din urmă revoluționarele conferențe. Era o plăcere să le urmărești”. Apoi, pe pagini întregi e preocupat iarăși de lucrare; documentarea e încheiată, fișele clasificate, schița făcută, o primă redactare există. Acum expune amănunțit și documentat conținutul fiecărei părți a lucrării, menționând: „Ultimul capitol, cum spuneam, ar fi: Ce real cîștig ar fi pentru filologia românească un atlas făcut acum și nu mai tîrziu și în același timp aportul lui pentru romanist”. Sever Pop crede cu tărie că atlasul este pentru filolog ceea ce e documentul pentru istoric. El simte nevoia să afirme – a cîta oară? – că nu pierde vremea: „Cînd asupra-mi sînt ațintite privirile celui care a întemeiat Muzeul, Muzeul triumfător de mîne, și împreună cu ale lui priviri și ale celorlalți Profesori de pe buzele cărora am cules și ascultat bunele sfaturi și îndemnurile de a iubi spinosul drum ce duce la cunoașterea adevărului – atunci încordate trebuie puterile și dovedit trebuie că nu s-au înșelat, că am făcut cît au putut să producă puterile-mi modeste”.

Dar cum termenul de predare se apropie, apar îngrijorările și acum i se pare că uneori a avut un ton prea critic: „Va zice bunul meu Profesor: ce repede se aprind sufletele tinere și cît de repede primesc o idee și se înșiră, poate fără să cumpanească mult, între luptătorii care o apără cu convingere și, cînd trec măsura, chiar cu vehemență în structura frazei. Elanul tineresc [...] se adaptează la ideile nouă mai curînd ca la cele învechite”. Totuși, conchide Sever Pop, e bine „să[-i] iubești pe înaintașii care au trezit ideea chiar prin greșeala sau prin stăruința lor”.

Din scrisoarea datată 25 mai 1926 reiese că redactarea se apropie de sfârșit și elevul dorește să comunice „iubitului meu Profesor un fel de schiță sumară a lucrării care, mi se pare, va purta titlul: *Buts et méthodes des enquêtes dialectales*, cum mi-a sugerat d-l Roques”. Din cele opt pagini ale scrisorii vreo șase sunt destinate prezentării celor zece capitole și, mulțumit, scrie: „Simt, cu zi ce trece, mai sigur pămîntul supt picioare”. Pe rînd îi va trimite profesorului părți din lucrare, și acesta i le returnează cu observațiile de rigoare. Studiul pentru „Mélanges” nu este doar o trecere în revistă a ideilor din vasta bibliografie consultată, căci autorul ține să-și expună propriile păreri, propriile deziderate. Că are spirit critic se vede și într-o scrisoare din 26 iunie 1926 cînd, referindu-se la anchetele făcute de Gauchat, ardeleanul aflat la Paris îi scrie maestrului său că filologul „n-are dreptul să aducă apa la moara problemei ce o urmărește” și subliniază că dincolo de chestionar trebuie cunoscute *lucrurile* și că materialul adunat prin corespondență „trebuie trecut prin o sită deasă”, mai ales cînd se cere și concursul unor „nefilologi”. Dar între timp în corespondența din august îndoielile își fac iarăși loc: „Poate că pe ici, pe coalea, am cam ridicat accentul și am fost prea cutezător în exprimare; eu am scris cum am simțit și cum cred. Evident că se duc multe din convingerile făcute în anii tinereții, cum așa de cu dreptate spuneți în scrisoarea [pe] care am primit-o. Mi se pare chiar că în unele din capitolele următoare am fost tăios. Nu știu dacă voi găsi aprobarea

cititorilor”. Asta, în 13 august, iar în 19 august: „Mă liniștesc numai atunci când mă gândesc că ceea ce scriu și cum scriu am învățat în cei șase ani cât am stat la Muzeu și cât am avut fericirea să ascult sfaturile DVoastre. Lucrarea n-o pot considera decât ca un rod însămișat de Muzeu”. Tot acum Sever Pop anunță că munca sa e pe sfârșite și că e mulțumit de rezultate. Dornic de precizie, el îi spune lui S. Pușcariu că ultimului capitol i-a schimbat titlul în *Probleme în ancheta pe teren* în loc de *Directive*, care i se părea prea pretențios.

Începutul lui septembrie îl găsește cu lucrarea încheiată. În 24 septembrie sosește și ultima parte a lucrării, văzută de S. Pușcariu, iar Sever Pop îi scrie, emoționat, că își va permite să o dedice, cu ocazia celei de a 50-a aniversări, profesorului și maestrului său, căruia îi datorează totul.

Obosit, își dăruiește câteva zile de relaxare și face o excursie la Reims. În scrisoarea din 7 octombrie există o pagină zguduitoare despre urmările războiului: „Am văzut sate complet, absolut complet distruse. Șterse de pe harta Franței. Pe locul satului vezi un morman de piatră peste care s-a prins ici și coalea iarba. În zare, sute de hectare nelucrate, copaci arși de gaze, pământ scormonit de obuze; lume necăjită, cu fața suptă; parcă nici acum n-a trecut urgia războiului. [...] Cimitire, excelent îngrijite, le întâlnești la tot pasul: 15 000, 18 000 mii [sic] supt glia rece și în vînt filfiind flamura Franței alături de inscripția: Patria recunoscătoare. Francezii, da, francezii [îi] iubesc cum nu mi-am putut închipui pe cei ce și-au dat viața pentru apărarea pămîntului scump al lor”. Și Pop încheie descrierea cu imaginea catedralei din Reims, ciuruită de gloanțe, a teatrului cu cercevelele ferestrelor arse, „un tablou dureros, sfâșietor!”.

În 30 octombrie aflăm că lucrarea a apărut⁷. Sever Pop se va bucura să-și vadă truda adunată și în 216 pagini publicate în 1927 ca extras. Se încheie astfel o perioadă de documentare, iar *Buts et méthodes* este o ilustrare a rezultatelor obținute. „Elevul” avea 25 de ani.

Iarna pariziană bate la ușă și bursierul clujean face planuri pentru anul care va începe. Trebuie să facă o nouă lucrare, dar mai mult decât orice dorește, cum a mai spus-o, să participe la marile anchete. Nu fusese nicio zi pe teren și crede cu tărie că tot ce a citit trebuie acum experimentat. Se interesează de șansele sale de a participa la anchete în sudul Franței, alături de W. von Wartburg, dar și de a se întâlni cu J. Jud, convins că de la acesta ar avea multe de învățat. Gândul întâlnirii cu Jud e prezent și în 28 ianuarie când, cerând părerea mentorului său asupra necesității contactului cu terenul, nu uită că „D-l Roques și d-l Bloch mă sfătuiesc întîi pentru Zürich, ei au convingerea că d-l J. Jud e adevăratul urmaș al lui Gilliéron. Eu nutresc ideea și sper să devină realitate”. În aceeași scrisoare își exprimă și intenția de a merge „o săptămîină și cu d-l O. Bloch în regiunea Loirei. [...] În felul acesta voi căuta să aplic imediat ceea ce am învățat”.

Îl preocupă în același timp problemele legate de transcrierea fonetică: „La ședința de mine” – scrie tot în 28 ianuarie – „se va discuta problema transcrierii fonetice, în legătură cu propunerile conferenței ținute la Haga, din aprilie 1925.

⁷ În „Mélanges de l'École Roumain en France”, II-e partie, 1926.

Aseară, discutînd cu d. Bloch și cu Rosetti, mi se pare că în ședință se va aduce în discuție modificarea unor semne fonetice care nu mai satisfac cerințele lingvistului”.

În 5 martie, aflînd de dorința lui Jud de a face o anchetă cu studenții în sudul Franței, își anunță intenția de a li se atașa, căci „O asemenea ocazie mi se oferă mai rar și cred că aș profita foarte mult dacă aș vedea cum lucrează D-sa. O ieșire pe teren era tocmai idealul meu; cred că e foarte binevenită pentru a cîștiga o edificare pentru părerile ce le expuneam în lucrare și în același timp pentru o completare a lacunelor care desigur există, deoarece n-am fost niciodată în anchetă”. Se entuziasmează la gândul că un ajutor financiar din partea lui N. Iorga l-ar putea face să ajungă în Sardinia, iar al lui G. Oprescu, în Spania, dar în același timp dorește ca lucrarea sa să apară, ca extras, până la Al III-lea Congres al Filologilor Români, ce va avea loc în mai, la Cernăuți, unde speră să aibă loc o discuție asupra începerii lucrărilor la Atlas, „căci mi se pare că o întîrziere a lucrărilor pregătitoare pentru atlas este în dauna rezultatelor anchetei”, iar părerea unor lingviști ca Meillet, Jud, Jaberg, Bartoli, Griera, Scheuermeier, Roques etc. în legătură cu o anchetă la noi ar fi bine venită. Pop afirmă că „Atlasul lingvistic al României nu poate să fie o imitare a altor atlase, unde sînt greșeli, ci un fel de atlas care a ținut socoteală de experiențele atît de costisitoare a[le] celorlalți anchetori” [sic].

Nu trec decît cîteva zile și, la 10 martie, o telegramă anunță că are întîlnire cu Gauchat, Jud, Grietra, Tappolet și Jeanjaquet la Grenoble, pentru a participa la anunțata anchetă a lui Jud. Patru vederi succesive din Avignon („Cîștig foarte mult din contactul cu acești învățați”), Nîmes, Tarragona și Barcelona constituie un preambul la lunga scrisoare, de 24 de pagini, trimisă în 4 aprilie, după întoarcerea la Paris. Acest adevărat raport de activitate (reprodus în întregime în selecția de scrisori care urmează) este foarte important prin varietatea problemelor pe care Pop le observă și prin obiectivitatea cu care le discută: fixarea localității și a locului anchetei, alegerea subiectului, alcătuirea chestionarului, obținerea și notarea răspunsului etc. Astfel, e nemulțumit de faptul că Duraffour nu acordă importanță locului în care se desfășoară ancheta, că lipsește contactul cu „obiectele”. „Profesorii au impresia – scrie el – că orice se adună [din rămășițele franco-provensalei] e bun”. I se pare important ca subiectul să fie „specialist”, adică să cunoască domeniul anchetat, consideră greșit să pui două subiecte față în față, să se facă un chestionar „din birou”, să se scoată răspunsul „cu cleștele”, să nu se pună întrebări indirecte cînd e posibil, să se ceară subiectului să repete răspunsul pînă cînd anchetatorul e mulțumit. Cu atît mai mult cu cît chestionarul e pus în franceză, se alterează răspunsurile. „Dacă exemple nu cerem, dacă obiecte nu vedem, atunci desigur dialectologul [...] fabrică răspunsul.” A doua anchetă, la Maillane, în satul lui Mistral, îl determină să observe din nou că trebuie să se țină seamă de ocupația subiectului, că acel chestionar în franceză e defectuos, dar și să observe că Jud chestionează mai clar decît Gauchat, că înregistrează distinct al doilea răspuns. Află acum că, la publicare, hărțile atlasului se vor grupa semantic, că vor fi însoțite de fotografii. Apreciază faptul că Scheuermeier notează sinonimele cu distincțiile

lor semantice. E atât de încântat de convorbirile cu Jud, încât la Avignon notează: „De când sînt plecat de la Cluj n-am avut o așa de fericită conversație”. Crede că „anchetorul” trebuie să fie „indigen”, că munca și experiența lui trebuie să fie cunoscute, chestionarele publicate și judecate comparativ. Are accente critice la adresa lui Griera – „procedul de anchetare nu m-a satisfăcut”, – căci acesta „forțează răspunsurile subiectelor”, subiecte pe care nu le alege corespunzător: un funcționar de vamă, altul de la bancă, iar peste toate i se pare că s-ar căuta confirmarea unor lucruri cunoscute dinainte.

Acum, întors la Paris, discută cu Al. Rosetti despre atlas, menționează că acesta ar dori un anchetator unic și că l-a întrebat dacă ar vrea să facă ancheta. Pop răspunde, desigur, afirmativ. Tot Rosetti îi va spune mai târziu, în 17 iunie, că atlasul trebuie să apară sub egida Muzeului, căci acesta este „instituția unde nu domnește egoismul și «neînțelegerea filologică»”.

Încă în 4 mai aflăm că se gândește la o plecare la Zürich, la câteva anchete preliminare în țară, că ține comunicări despre dialectele suddunărene, că ar dori să participe la o anchetă, în nordul Italiei, alături de Scheuermeier, dar lipsa banilor – mereu lipsa banilor – îi creează dificultăți. Nu uită să-și întrebe maestrul ce s-a discutat la Cernăuți despre atlas, nici să-i spună, din nou, în 28 mai, care este rolul acestuia și al Muzeului în filologia românească. „Impresia tuturor tinerilor cercetători de aici e că D-Voastră sînteți cel mai puternic factor care va da un nou avînt filologiei românești și o grupare, în jurul D-voastre și sub părintescul auspiciu, a puterilor noastre ar putea aduce rod la ideile ce le-ați emis, cum e de ex. cea a Atlasului. De altă parte, aș mai adăuga și convingerea ce o au cei tineri în rolul important ce-l va avea Muzeul Limbii Române, atît de fericit inaugurat prin activitatea intensă de la DRomania. [...] Toate cele spuse Vă rog să le considerați ca o modestă părere [pe] care mi-o spun Părintelui meu sufletesc și binevoitorului meu Profesor și Director”.

Sfătuit de Bartoli și invitat de Pellis, se hotărăște să participe, alături de acesta din urmă, la o anchetă în nordul Italiei, „în domeniul friulan”. În drum s-ar opri la Zürich pentru a sta de vorbă cu Jud și Gauchat. Și Pop chiar pornește la drum. La Zürich e bine primit, e chiar fericit, va vedea datele adunate pentru AIS, ca și pe cele adunate prin chestionare pentru *Glossaire des patois de la Suisse romande*. E impresionat de imensul material adunat de Gauchat și discută despre necesitatea dublării anchetei cu corespondenți prin una la fața locului. A doua zi, acasă la Jud, într-o cameră ticsită de fișe pentru un dicționar etimologic al limbilor romanice, observă gruparea cuvintelor după sens, cu trimitere la clasificarea alfabetică, și constată că acesta are în pregătire și un dicționar retoroman. Jud îi arată fișele biografice făcute pentru subiecți (ocupație, părinți, vârstă, deplasări făcute, caracteristici de pronunțare), îi spune despre chestionar că e alcătuit pe sfere semantice, că există, de fapt, două chestionare – unul mic și altul dezvoltat –, cât de important e să ai la un asemenea drum lung un prieten, cum îl are el pe Jaberg. Pop pleacă să îl întâlnească pe U. Pellis, care întârzie șase zile, timp în care bursierul își

numără banii, tot mai îngrijorat. Pellis apare și Pop îi scrie lui Pușcariu, încântat, de la Cortina d'Ampezzo, în 30 iunie: „Voi câștiga o experiență care îmi va permite să aduc puncte de vedere noi pentru atlasul lingvistic al României, ceea ce este absolut necesar. Văd că d-l Jud și d-l Jaberg se nizuiesc să aducă ceva nou, d-l Bartoli de asemenea, ar fi păcat să fie Atlasul, în România, o imitație ori o copie. E necesar să aducem și noi un punct de vedere nou. Situația noastră e mai ușoară, avem posibilitatea să profităm de tot ce alții n-au putut profita”.

Pornind spre Paris, Pop se oprește la Torino, la Bartoli, „prietenu devotat al D-Voastre și admiratorul neamului nostru”, unde, scrie el în 10 VII, „Întâlnirea a fost mișcătoare”. Întors în orașul-lumină, începe să adune fotografiile pentru atlas, apoi la 1 octombrie e la Milano pentru o anchetă de două zile cu Scheuermeier. De aici pleacă spre țară.

Perioada pariziană s-a încheiat. Au fost ani de intensă pregătire intelectuală, de definire a personalității.

Correspondența din acel timp impresionează prin ritmicitatea ei, prin dorința de a-i comunica maestrului său, adesea ca unui părinte, frământările, realizările, năzuințele, îndoielile și greutățile de care are parte într-o lume nouă, cu orizont intelectual larg. De cealaltă parte, așa cum rezultă, Sextil Pușcariu, prin mulțimea preocupărilor și obligațiilor, își face timp și, ca un adevărat îndrumător, își sfătuiește, nu fără note critice, elevul.

De ce a dorit Pop să comunice atât de intens cu mentorul său ne spune el însuși în 4 aprilie 1927: „Cred că-i bine să Vă țin la curent cu ceea ce-am văzut și cred că întîmpin la D-Voastră aceeași bunăvoință părintească. Această scrisoare aș asemăna-o cu un ceas de duminică [...] cînd stați cu mine de vorbă mai mult. [...] Cît mă preocupau cele spuse de D-Voastre și cum simțeam tot mai mult în mine dorul de a cunoaște și a aprofunda problemele atinse! Mai e ceva ce mă îndeamnă să scriu amănunțit: e Muzeul, în numele lui și de el vorbeam totdeauna, e Muzeul de care sînt legat de cînd s-a[u] adus întîile cărți ce azi sînt atît de utile „Dacoromaniei” ce-i cunoscută și va fi peste tot. [...] în el văd concentrate toate preocupările dialectologice din țara mea; el e cel care reprezintă mai bine febrila activitate de după Unire. Cînd vorbeam nu tocmai pe contul meu, ci în numele institutului, cred că-i datorita mea să Vă informez cît mai detaliat. De altfel trebuie să spun că numele DV. peste tot era cea mai elogioasă scrisoare de recomandare pentru mine”.

Scrisorile ce vor urma conturează o nouă perioadă din viața lui Sever Pop și a Muzeului – cea a înfăptuirii ALR. Așa cum am spus, ultima scrisoare este din 9 decembrie 1937. Ea începe tot cu „Iubite Domnule Profesor” și se încheie cu aceleași respectuoase salutări din partea elevului. Atît această scrisoare cît și precedenta, datată 16 noiembrie 1937, sunt trimise de Sever Pop din Brașov și conțin date referitoare la tipărirea ALR I și ALRM I.

Înainte lor însă se află, în cutie, un plic pe care Sextil Pușcariu a scris „Conflictul”. Acesta conține cinci piese, printre care și contractul referitor la publicarea

ALR I propus de Sextil Pușcariu și considerat inacceptabil de Sever Pop. Ca urmare, în 3 noiembrie Pop și-a prezentat cererea de demisie, pe care directorul Muzeului a acceptat-o în ziua următoare. Totuși, cum se vede din ultimele două scrisori, Sever Pop a continuat să-și facă datoria față de lucrarea în care era atât de implicat și față de institut. Explicația neînțelegerilor, așa cum le vede „devotatul elev”, aflat acum la aproape zece ani de la întoarcerea din Paris, se află într-o scrisoare de 11 pagini dactilografiate, datată 22 octombrie 1937.

Publicarea întregii corespondențe a lui Sever Pop către Sextil Pușcariu, alături de cea adresată altor destinatari⁸ și de alte documente, va ajuta, desigur, la înțelegerea mai clară a raporturilor complexe și sinuoase dintre Maestrul iubit și Discipolul iubitor.

„YOUR DEVOTED STUDENT”. COMMENTS ON SEVER POP’S
CORRESPONDENCE WITH SEXTIL PUȘCARIU

(Abstract)

The letters sent by Sever Pop to Sextil Pușcariu, his professor, then his director, illustrate two stages of his activity: his formation as a young dialectologist and that of making *Atlasul lingvistic român I* (*The Romanian Linguistic Atlas I*).

The article refers to the first stage, when Sever Pop benefited by a scholarship in Paris, between 1925 and 1927. During the first year, after a passionate and tenacious work, he achieved a solid theoretical background confirmed by his work, *Buts et méthodes d'enquêtes dialectales*, written when he was only 25 years old. The second year was dedicated to the great dialectal inquiries which were taking place in Europe.

The letters, real activity reports, spotlight his attachment to Muzeul Limbii Române (The Romanian Language Museum) and to its leader, his respect towards his professors in the country and abroad, professional consciousness, critical spirit and the desire to make an exemplary Romanian linguistic atlas.

Cuvinte-cheie: Sever Pop, corespondență, Sextil Pușcariu, dialectologie, geografie lingvistică, atlase lingvistice, ALR.

Keywords: Sever Pop, correspondence, Sextil Pușcariu, dialectology, linguistic geography, linguistic atlas, ALR.

*Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu”
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21*

⁸ Spre exemplu, o parte din cele 64 de scrisori trimise lui Grigore Nandriș (vezi *supra*) sau cele trimise lui D. C. Amzăr, publicate în acest număr al „Dacoromaniei” (vezi *infra*).